

sønnen Peter Hansen, der fødtes omkring 1624 i den lille landsby Hajstrup i Sønderjylland. Som yngre søn måtte Peter Hansen søge sit udkomme uden for fædrenegården, der, som traditionen bød, skulle gå til den førstefødte. Derfor drog han i 1643 til København og begyndte straks ved rejsens begyndelse at føre dagbog. Efter en tid i tjeneste i kong Christian IV's provianthus kom Peter Hansen ombord på et hollandsk skib, som sejlede ham til Amsterdam. Optegnelserne fra denne by giver et indblik i livet i den sydende metropol, bl.a. støder man på en livlig skildring af et bordelbesøg. I Amsterdam meldte Peter Hansen sig til tjeneste som lejesoldat for det Vestindiske Kompagni (WIC) og afgik med skib til Brasilien. Årene 1644-54 blev præget af dramatiske hændelser. Hansen beskriver de løbende kampe med portugiserne, det barske soldaterliv med slagsmål og druk, han omtaler ekspeditioner for at fange slaver, og f.eks. også, hvordan han skød en 9 meter lang anakonda eller boaslange. En givende primærkilde til det nederlandske herredømme i Brasiliens historie er gjort tilgængelig. Vi får også et usædvanligt indblik i den utrolige mobilitet, som 1600-tallets mennesker kunne have. Men, som udgiverne fremhæver, er Hansens optegnelser måske endnu vigtigere som kilde til mentalitet og livsanskuelse hos en person i denne tid.

Efter hjemkomsten fra Brasilien i 1654 tog Peter Hansen til sin faders gård og giftede sig umiddelbart efter med en skipperdatter fra Flensborg. Et forsøg med selv at føre skib var åbenbart ikke vellykket – kun en enkelt rejse til Riga blev det til –, så fra 1661 tiltrådte Hansen en stilling ved St. Mariensskolen i Flensborg under skrive- og regnemester Johannes Mülleyer. Adskillige indførsler i optegnelsesbogen stammer fra denne tid, bl.a. en større samling regneopgaver og matematiske formler.

Fra skolelærertiden er også en kalender-tavle og enkelte filosofiske optegnelser. Endelig blev der i Flensborg indført en række optegnelser om begivenheder i familien, en lille kronologisk verdenshistorie samt en skildring af den dansk-svenske krig 1657-60, som i så høj grad ramte fjordbyen.

Peter Hansens *Memorial und Journal*, der siden 1911 har befundet sig på Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv, er bevaret i en håndskrevet version, der må anses for en afskrift af originalen, foretaget ca. år 1700. Ved et forbilledligt samarbejde mellem de tre udgivere er bogens tekst omhyggelig og nøjagtig gjort tilgængelig med en grundig indledning på 55 sider. På fin vis beskriver indledningen kildeproblemer og tidens miljø. Genrebestemmelsen er svar som ofte ved 15-1600-tallets blandede optegnelsesbøger: rigtigt er det imidlertid med udgiverne at pege på det nære slægtsskab med samtidige slesvigske bondeoptegnelsesbøger. Havde Peter Hansen lært at føre optegnelsesbog på sin faders gård?

Afslutningsvis er der gode person-, sted- og sagregistre og oven i købet et særskilt register over de skibsnavne, der forekommer.

Bjørn Poulsen

Lars N. Henningsen: *Kirke og folk i grænselandet – Dansk Kirke i Sydslesvig 1921-1996*. (Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1996). 310 s., 198 kr.

I 1996 kunne det danske kirkelige arbejde i Sydslesvig fejre 75 års jubilæum, hvilket markeredes med udsendelsen af den foreliggende bog. Forbløffende må man kalde udviklingen fra den lille flensborgske frimenighed under Dansk Kirke i Udlandet (DKU) med en enkelt dansk præst (C.W. Noack) til et vidt forgrenet arbejde med en selvstændig insti-

tution («Den danske Kirke i Sydslesvig e.V.«), med omtrent 7000 medlemmer, med 40-45 menigheder, 60 prædikesteder og et betydeligt antal præster (Det aktuelle antal er vist ikke anført i bogen, men s. 232 kan man på et billede af den samlede stab fra 1959 tælle 22).

Bogen skildrer på grundig og detaljerig måde de 75 års til tider ret dramatiske historie. Det helt store vendepunkt var naturligvis den danske vækkelse efter kapitulationen 1945, således som det tydeligt fremgår af diagrammet s. 136 og stigningen af det gennemsnitlige antal embedshandlinger fra 200 til over 2000. Bevægelsen har siden tabt i styrke, men stadig er der en helt afgørende forskel på før og nu, hvilket naturligvis præger hele det danske kirkelivs struktur og til dels dets selvforståelse.

Medlemstilgangen er dog ikke den eneste form for dramatik, der har været i de 75 år. Tværtimod har der været ganske betydelige brydninger både indadtil og udadtil, og man kan ikke undgå at føle en vis beundring for den stædighed og den sejhed, der er udfoldet for at varetage de danske menigheders interesser tværs igennem alle vanskelighederne. Der var spørgsmål om arbejdets finansiering, om adgangen til de eksisterende kirkebygninger, om gudstjenestesproget og ikke mindst om forholdet til landskirken og de tyske kolleger. Det meste af tiden har dette forhold været temmelig spændt. End ikke København-Bonn-erklæringerne fra 1955 bragte en virkelig afspænding i de kirkelige forhold. Først i 1960'erne skete der en stabilisering, der fra 1967 afspejledes i den tyske biskop Alfred Petersens imødekommende holdning, og som udmøntedes i samarbejdsloven af 1968. I jubilæumsåret hersker der fred og fordragelighed.

Et gennemgående problem har naturligvis det nationalpolitiske perspektiv været. Fra første færd har sagen set helt

forskelligt ud fra dansk og fra tysk side. Fra dansk side opfattedes det hele som et rent kirkeligt anliggende, der egentlig ikke havde med nationalpolitik at gøre. Navnlig fra DKU's side vogtede man ængsteligt over, at menighedens aktiviteter ikke måtte kunne forstås som nationalpolitisk agitation. Men fra tysk side så det hele netop sådan ud og kunne ikke forstås på anden måde. Det betød dels en indædt modvilje mod det hele og dels hævdelser af et gensidighedsprincip, således at der bestandig henvises til det tyske mindretal i Nordslesvig som målestok for, hvilken bevægelsesfrihed der kunne indrømmes danskerne i Sydslesvig.

I denne forbindelse kunne man måske have ønsket sig en lidt klarere redegørelse for det danske standpunkt. Forholdene i Sydslesvig er nu engang meget komplicerede, og der er i den danske offentlighed ikke større opmærksomhed om dem eller forståelse for dem i dag. Og når forfatteren selv finder, at »det kirkelige og det nationale var flettet uadskilleligt sammen« (s. 57), at »Ingen af parterne kunne holde det nationale adskilt fra det religiøse« (s. 59), og at »Kirkeønskerne opstod som en del af det almene politiske opbrud, næppe i deres egen ret« (s. 155), så ledes læseren til den slutning, at det danske standpunkt var uholdbart. Det ville derfor have været rart med en mere principiel redegørelse, der lod den specielt *kirkelige* begrundelse for et *dansk* menighedsliv træde tydeligere frem og derved gjorde den danske holdning mere forståelig.

Især savnes den principielle redegørelse, når man læser om de danske menigheders kamp for retten til at holde gudstjenester på tysk. Har man fulgt udviklingen i Sydslesvig gennem årene, forstår man måske nok problemstillingen; men har man ikke det, vil mange – også her i landet – mene, at en evange-

lisk-luthersk gudstjeneste, der nødvendigvis må foregå på tysk, lige så godt kan holdes af tyske præster som af danske. Jeg har kun kunnet finde to steder, hvor man kan finde en slags forklaring af det danske standpunkt, nemlig citaterne af Sophus Gottschalek s. 146 og af A. Westergaard-Jacobsen s. 188. Men det ene sted er der kun tale om en antydning, og det andet fremsættes forklaringen i billedsprog. En egentlig analyse af den forskel mellem dansk og tysk menighedsliv, der betingede de danske ønsker, ville have været velgørende. Men det er nu engang i detaljen og ikke i de store linjer, bogen har sin styrke.

Sprogligt set er forfatteren ikke helt konsekvent. I almindelighed nævnes de sydslesvigske stednavne med deres danske navne, men s. 88 optræder navnet

Groß Tarup. S. 92 optræder det nordslesvigske Vodder både med V og med W. Tumby kan optræde som Thumbby i teksten og som Tumby i en billedtekst på samme side (s. 197). Et flensborgsk gadenavn som Toosbüystraße skrives naturligt nok på tysk – undtagen i billedteksten s. 10, hvor det hedder Toosbüygade.

Ikke desto mindre: Der er tale om et meget grundigt arbejde med et væld af detailoplysninger, som det er godt at få samlet på ét sted. Som håndbog i den komplicerede udvikling er bogen en kærkommen hjælp, og den vil utvivlsomt i lang tid fremover komme til at stå som den klassiske redegørelse for det danske, kirkelige arbejde i Sydslesvig.

Thorkild C. Lyby

NORDEN

Per Olof Sjöstrand: *Hur Finland vanns för Sverige. En historia för nationalstater*. Opuscula Historica Upsaliensia, 16. (Historiska institutionen, Uppsala universitet, 1996). 126 s., 70 Skr.

Bogen har karakter af en historiografisk oversigt over finsk historieforsknings behandling af en række spørgsmål i forbindelse med den finske stats og den finske nations opståen.

Forfatteren gennemgår bl.a. en række finske historikers synspunkter med hensyn til, i hvilken grad det nuværende Finland i statslig og i befolkningsmæssig henseende udgjorde en enhed, inden området blev en del af det svenske rige, samt med hensyn til, hvornår og under hvilke omstændigheder tilknytningen til Sverige blev etableret.

Trods sin titel beskæftiger bogen sig imidlertid ikke kun med diskussionen om baggrunden for det nuværende Finlands placering som en del af Sverige fra middelalderen og frem til 1808. Forfatteren gør i lige så høj grad rede for de forskellige opfattelser i finsk historieforskning med hensyn til spørgsmålet om, hvornår den finske »nation« opstod, samt hvordan forholdet til Rusland var i årene 1809-1917, hvor Finland formelt var et storfyrstendømme, men reelt var underlagt Rusland.

Midt i den historiografiske redegørelse fremsættes desuden engang imellem pludselig forfatterens egne synspunkter med hensyn til, hvordan de nævnte historiske problemstillinger bør behandles.

Denne lidt besynderligt disponerede sammenblanding af nøgtern historiografisk analyse og fremsættelse af egne